ASOS JOURNAL

The Journal of Academic Social Science

Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi, Yıl: 8, Sayı: 102, Mart 2020, s. 380-400

ISSN: 2148-2489 Doi Number: <http://dx.doi.org/10.29228/ASOS.40550>

Yayın Geliş Tarihi / Article Arrival Date
14.01.2020

Yayınlanma Tarihi / The Publication Date
29.03.2020

Esat HORASAN

Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili, Yüksek Lisans Öğrencisi
esdhrs1991@gmail.com

XV. YÜZYILDA YAZILMIŞ TÜRKÇE AMME CÜZÜ TEFSİRİ'NDEKİ ARKAİK SÖZCÜKLER

Öz

Tarihi süreç içerisindeki gelişimi incelendiğinde Türkçe, bulunduğu coğrafyadaki dilleri hem etkileyen hem de etki-tepki neticesinde bu dillerden etkilenen ve sürekli değişim gösteren bir dildir. Birbirinden farklı coğrafyalarda konuşulması elbette Türkçenin bir bütün halinde incelenmesini zorlaştırmaktadır. Meydana gelen bu değişimin tespit edilmesinde en önemli yapı taşları şüphesiz yazılı metinlerdir. Geçmişten aldığı kelime birikimini günümüze taşıyan, adeta geçmişle günümüz arasında bir köprü vazifesi gören yazılı metinlerin incelenmesi, Türkçenin nasıl bir değişim geçirdiğini tespit etmek açısından önemli bir yere sahiptir. Bu çalışmamızda, 15. yüzyılda yazılmış olan Türkçe Amme Cüzü Tefsiri'ni içerisinde barındırdığı arkaik sözcükler açısından ele alacağız.

Anahtar kelimeler: Türkçe Amme Cüzü Tefsiri, Eski Anadolu Türkçesi, Arkaik sözcükler

THE ARCHAIC WORDS IN THE COMMENTARY OF TH TURKISH AMME JUZ WRITTEN IN THE 15TH CENTURY

Abstract

When the development of historical process is examined, Turkish is a language that effect both of the geography in which it is effected and as a result of the effect-response language is constantly changing. Of course speaking in different geographies makes it difficult to examine Turkish as a whole. The most important building blocks in determining this change ar undoubtedly written texts. The analysis of written texts, which carry the word accumulation from the past to the present day and serve as a bridge between the past and the present, has an important place in terms of determining how Turkish has undergone a change. İn this study, we will examine the Turkish Amme Juz written in the 15th century in terms of its archaic words.

Keywords: Interpretation of Turkish Amme Juz, Old Anatolian Turkish, Archaic words

1. GİRİş

Sözlükte “açıklamak, beyan etmek” anlamındaki fesr kökünden türeyen tefsir, “açıklamak, ortaya çıkarmak, kelime veya sözlükteki kapalılığı gidermek” demektir. Kuran-ı Kerim’in yorumu için fesr ve aynı anlamda tefsire kelimeleri kullanılsa da tefsir yaygınlık kazanmıştır (Birişık, 2011: 285).

Kuran-ı Kerim’in tarihi dönemlerde hem Doğu Türkçesine hem de Batı Türkçesine çok sayıda tercümesi yapılmıştır. Bu tercümelerden bazıları tefsirli tercüme şeklindedir. Örneğin 16. yüzyılda Doğu Türkçesi ile yazılmış Yakup Çerhî’nin tefsiri böyledir (Üşenmez, 2014; Temiz, 2018). Oğuz Türkçesi ile yazılan tefsirler zaman zaman sure tefsirleri şeklinde de olmuştur. Fatiha suresi tefsiri, İhlas suresi tefsiri, Yasin suresi tefsiri, Mülk (Tebâreke) suresi tefsiri (Ölker, 2008; Çavdar, 2018) örnekler arasındadır.

Tefsirler, Kuran’da yer alan ayetleri anlamak ve yorumlamak amacıyla, halkın anlayacağı şekilde yalın ve sade bir üslupla yazılan dini nitelikli eserlerdir. Bu tür metinler kullanılan kelimeler bakımından ele alındığında, sözcüklerin bir kısmının günümüze ulaşamadığı görölmektedir. Yazıldığı dönemde sıklıkla kullanılan bu kelimeler, zamanla yerini başka sözcüklere devretmişlerdir. Günümüzde artık kullanılmayan bu tür yapıları ifade etmek için *arkaik* ya da *eskicil* terimlerinden yararlanılmıştır. Arkaik kelimesinin Türkçe karşılığı olarak eskicil kelimesi de dahil olmak üzere birçok tanım ve adlandırma yapılmıştır.

Türkçe Sözlük’te 1. Güzel sanatlarda klasik çağ öncesinde kalan. 2. ed. Konuşulan ve yazılan dilde, kullanımdan düşmüş (eski söz veya deyim) (Türkçe Sözlük, 2011: 153) şeklinde tanımlanmaktadır.

Zeynep Korkmaz *Gramer Terimleri Sözlüğü* adlı eserinde *eski* “Eskiye ait, eski devirden kalma, arkaik, kalıntı”, *eski kelime* “Bugün artık kullanılıştan düşmüş bulunan veya eski biçimi ile kullanılan kelime”, *eskilik* “Eskiden kalma; yazı ve konuşma dilinde artık kullanılıştan düşmüş olan, dilin daha eski veya tarihi devirlerine ait kelime, deyim ve şekiller” (Korkmaz, 1992: 55) olmak üzere üç farklı tanımla açıklamıştır.

Berke Vardar *Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü*'nde *eskil biçim* “Kullanımdan düşmüş, dilsel çevrimden çıkmış bulunan sözlüksel birim, sözdizimsel olgu” ve *eskillik* “Eskil bir biçimin özelliğı” (Vardar, 2007: 93) olmak üzere iki tanım yapmıştır.

Dilbilgisi ve Dil Terimleri Sözlüğü adlı eserinde Mehmet Hengirmen, *eski biçim* adıyla ifade etmiş ve “Dilin zamana bağı kurallarına uymayarak eskiliğini muhafaza eden biçim. Örneğin *kaygı* ve *için* kelimelerinin *kaygu* ve *içün* biçiminde söylenmesi veya yazılması, eski biçim meydana getirir.” (Hengirmen, 2009: 157-158) şeklinde açıklamıştır.

Mehmet Ölmez farklı bir bakış açısıyla “Bir dilde Eski Türkçe ile karşılaştırıldığında öteki Türk dillerinde bulunmayan ses ve yapı özelliklerinin yanı sıra, sözlüksel biçimlerin de Eski Türkçeye benzer biçimde yaşaması, kullanılmasıdır.” şeklinde bir düşünce ortaya koymuştur (Güneş, 2018: 130).

Gürer Gülsevin ise, arkaik unsurlardan bahsedilebilmesi için mutlaka bir karşılaştırma yapılması gerektiğini dile getirmiştir. Bu karşılaştırmanın ya eşzamanlı olarak o dönemdeki bir başka diyalekt ile ya da artzamanlı olarak söz konusu diyalektin eski dönemi ile yapılabileceğini ileri süren Gülsevin, tek bir dil (veya lehçe ya da ağız) söz konusu olduğunda ise o diyalektin artzamanlı olarak kendisinin eski şekliyle karşılaştırılabileceğini belirtmiştir (Güneş, 2018: 130).

Arkaik sözcükler; eski zamanlara ait, bugün yazı dilinde kullanımdan düşmüş olan ancak, bazı Anadolu ağızlarında varlığını sürdürmekte olan eski sözcüklerdir. Günümüzde arkaik olarak değerlendirilen sözcükler, ait olduğu dönemin hem yazı dili hem de konuşma dilinde sıklıkla kullanılan sözcüklerdir. Burada dikkat edilmesi gereken bir husus da bu sözcüklerin geçmişle ilgisidir. Arkaik sözcükler; Eski Türkçede, tarihî lehçelerde, Batı Türkçesinin ilk dönemlerinde kullanılmışlardır (Ekşioğlu, 2015: 379).

Biz de makalemizde, 15. yüzyılda yazılmış Türkçe Amme Cüzü Tefsiri'ndeki arkaik sözcükleri, art zamanlı bir yaklaşımla ele alacağız. Buradan hareketle çalışmamızda, günümüz ölçünlü metinde belirlediğimiz eskicil kelimelerin sırasıyla Eski Türkçe, Eski Uygur Türkçesi, Karahanlı Türkçesi, Harezmi Türkçesi, Kıpçak Türkçesi, Çağatay Türkçesi ve yazıldığı dönem olan Eski Anadolu Türkçesindeki yazım şekillerini ve anlamlarını belirlemeye çalışacağız.

2. İNCELEME

15. yüzyılda yazılmış Türkçe Amme Cüzü Tefsiri'nin arkaik sözcükler bakımından ele alındığı bu bölümde, saptadığımız sözcükler alfabetik bir sırayla verilmiş, daha sonra tarihi dönemlerde kullanılan biçim ve anlamları, yapılan çalışmalarla örneklendirilerek art zamanlı bir yöntem kullanılarak gösterilmiştir.

Makalemize konu olan Türkçe Amme Cüzü Tefsiri, Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi'nde BY819 demirbaş numarasıyla kayıtlı bulunmaktadır. Eser baştan ve sondan eksik olduğu için yazarı ve yazılış tarihi tespit edilememiştir. Ancak eserde kullanılan imlaya bakıldığında, 15. yüzyılda yazıldığını ve Eski Anadolu Türkçesi Dönemi özelliğı gösterdiğini söylemek mümkündür. Tefsir 127 varaktan oluşmaktadır. Metnin 2a-31a varakları, yüksek lisans seminer çalışmamızın temelini oluşturmuştur. Tefsir metninin her varağında toplamda 11 satır bulunmaktadır. Okunaklı bir şekilde yazılan tefsirde, harekeli bir imla kullanılmıştır. Tefsir, arkaik sözcükler bakımından zengin bir içeriğe sahiptir.

2.1. Tespit Edilen Arkaik Sözcükler

15. yüzyılda yazılmış Türkçe Amme Cüzü Tefsiri'nin 2a-31a varakları arası yüksek lisans seminer çalışmamızın temelini oluşturmıştır. Bu varaklar arasında bulunan arkaik sözcükler de art zamanlı bir bakış ačíısıyla oluşturdumuz makalemizin konusunu belirlemiştir. Tefsirde 22 isim, 15 fiil, 3 sıfat, 5 zarf ve 6 edat olmak üzere toplamda 51 arkaik sözcük tespit edilmiştir (bk. Ek). Metinde yer alan sözcüklerin tarihi dönemlerdeki kullanımları, tespit edildikleri eserler ve diğeri anlamları, metin içerisinde kullanımları řu şekildedir:

1. *artuķ* “başka”

Eski Türkçede *artuķ* “fazla, +den fazla; fazla olarak, üstüne üstlük” (Ercilasun, 2016: 652); Eski Uygur Türkçesinde *artuķ* “fazla” (şen, 2015: 154); Karahanlı Türkçesinde *artuķ* “fazla, artık” (Ünlü, 2004: 335); Harezmi Türkçesinde *artuķ* “fazla, çok; değeri, kıymetli” (Ata, 2014: 21); Kıpçak Türkçesinde *artık/artuķ* “artık, fazla, fazlalık” (Toparlı vd. 2014: 12); Çağatay Türkçesinde *artuğ/artuķ* “artık, fazla” (Eckmann, 2017: 203); Eski Anadolu Türkçesinde *artuğ/artuķ* “fazla, çok” (Coşkun, 2015: 372); Tarama Sözlüğü'nde *artık/artuğ/artuķ* “başka, gayri; fazla, ziyade; küsur, -den fazla; üstün” anlamlarıyla kullanılan kelime, tefsirde *artuķ* şeklinde geçmektedir:

şori řisāb olmaz dünyādan *artuķ* nesne yokdur dirlerdi (2b/2)

cehennem bir yoldur ki andan *artuķ* uçmağā yol yokdur (6b/3)

sizūn iāın bundan *artuķ* Tañrı bilmezin (16b/11)

andan *artuķ* hīç kimse bilmes kıyāmet kaçan olasın (19b/5)

2. *ayruķ* “başka”

Eski Uygur Türkçesinde *adruķ* “başka başka, ayrı, çeşitli, ayrı ayrı” (Caferoğlu, 1968: 6; şen, 2015: 124, 170); Karahanlı Türkçesinde *adruķ/ayruķ* “başka, diğeri, gayri” (Ercilasun vd. 2014: 542, 567); Harezmi Türkçesinde *ayruķ* “farklı, değirişik, ayrı” (Aşçı, 2019: 731); Kıpçak Türkçesinde *ayrı/ayrıķ/ayruķ/ayuķ/eyrik* “başka, farklı, ayrı, dağınık” (Toparlı vd. 2014: 18); Çağatay Türkçesinde *ayru* “ayrı, farklı” (Eckmann, 2017: 204; Karasoy, 1998: 358; Argunşah, 2014: 211); Eski Anadolu Türkçesinde *ayruğ/ayruħ/ayruķ* “başka, artık”, *ayruħsı/ayruķsı* “değirişik, bambaşka, başka” (Kanar, 2011: 78, 79) ve *ayru* “ayrı, başka” (Korkmaz, 2014: 81); Tarama Sözlüğü'nde *ayrıħ/ayrıķ/ayru/ayruğ/ayruħ* “başka, muhalif” anlamlarıyla kullanılan kelime, tefsirde kelime *ayruķ* şeklinde geçmektedir:

iř ola ki *ayruğā* meřğūl olmayalar (25a/5)

3. *bay*: “zengin”

Kelime Eski Türkçede *bay* “zengin” (Ercilasun, 2016: 657); Eski Uygur Türkçesinde *bay* “zengin” (Yıldırım, 2017: 315; Caferoğlu, 1968: 36; Hamilton, 1998: 167); Karahanlı Türkçesinde *bay* “zengin” (Ercilasun vd. 2014: 167); Harezmi Türkçesinde *bay* “zengin” (Ata, 2014: 51); Kıpçak Türkçesinde *bay* “zengin, varlıklı” (Toparlı vd. 2014: 25); Çağatay Türkçesinde *bay* “zengin, varlıklı” (Eckmann, 2017: 205; Argunşah, 2014: 301; Eraslan, 1999: 408; Karasoy, 1998: 368); Eski Anadolu Türkçesinde *bay* “zengin” (Coşkun, 2015: 385) ve “eř, koca” (Ahundova, 2012: 761); Derleme Sözlüğü'nde *bay* “zengin, ağā”; Türkçe Verintiler Sözlüğü'nde ise *bay* “zengin kimse” anlamına ek bir madde yapılarak “bey yerine kullanılan bir unvan” (Karaağāç, 2008: 90) şeklinde bir anlam daha eklendiğı görölmektedir. Türk Dil Kurumu'nun Güncel Türkçe Sözlük'ünde “zengin; erkeklerin ad veya soyadlarının önüne getirilen saygı sözü” (Türkçe Sözlük, 2011: 285) anlamlarıyla yer almaktadır. Bařlangıāta

“zengin” anlamıyla kullanılan *bay* kelimesinin, Türkiye Türkçesinde anlam kaymasına uğradığını görmekteyiz. Tefsirde *bay* kelimesi, “zengin” anlamında kullanılmıştır:

Ebû Cehle ° Utebeye eyle gerekmez senün mişillilün **baylara** eyle ide (22a/5)

4. *bile/bilen/birile/birle*: “ile”

Eski Türkçede *birle* “ile” (Ercilasun, 2016: 662); Eski Uygur Türkçesinde *bile/birle* “ile, birlikte” (Caferoğlu, 1968: 42; Yıldırım, 2017: 318; şen, 2015: 138); Orta Türkçede *bile/birle* (Gülensoy, 2007: 144); Karahanlı Türkçesinde *bile/bilen/birle/birlen* “ile, birlikte, beraber” (Üşenmez, 2006: 160); Harezmi Türkçesinde *birilen/birlen* “ile birlikte, ile” (Argunşah, 2017: 261) ve *bile/birle* “ile, birlikte, beraber” (Ata, 2014: 64, 68); Kıpçak Türkçesinde *bile/bilen/birle/birlen* “ile, birlikte” (Toparlı vd. 2014: 31); Çağatay Türkçesinde *bilen* “ile, birlikte” (Eckmann, 2017: 205) ve *bile/bilen/birle/birlen* “ile, birlikte” (Karasoym, 1998: 376-380); Eski Anadolu Türkçesinde *bile/birle* “ile, birlikte” (Coşkun, 2015: 393, 397); Türkçe Verintiler Sözlüğü’nde *bile* “birlikte, aynı zamanda, dahi, üstelik” (Karaağaç, 2008: 112) ve Tarama Sözlüğü’nde *bile/birle* “ile” şeklinde tespit edilmiştir. Tefsirde *bile/bilen/birile/birle* kelimeleri bir arada kullanılmıştır:

dâr-ı dünyâda eyü **bilen** yetlü çıkıp mağbün ola (4b/8)

hiçbir ferişte inmez illâ anlaruñ biri **bile** iner (10a/7)

biz kôrķutduk sizleri yakın ° azâb **birle** (11a/3)

řoñrağı ürmekde giri dirilür Tañrı fermânı **birle** (14b/2)

çıkardı andan kşuşluğı gündüz **birile** (17b/11)

ya atasına şoralar ne yazuk **birle** öldürdüñ (27a/11)

ola her kişi **bile** ne ala getürdi ve ne eyledi (27b/8)

5. *biti*: “defter, belge”

Eski Türkçede *bitig* “yazı, yazıt, kitabe” (Ercilasun, 2016: 663; Tekin, 2016: 297); Eski Uygur Türkçesinde *bitig* “kitap, yazı” (Yıldırım, 2017: 318; şen, 2015: 178); Karahanlı Türkçesinde *bitig* “kitap” (Argunşah vd. 2017: 156) ve *bitik* “yazı” (Gülensoy, 2007: 152); Harezmi Türkçesinde *bitig* “ferman, mektup” (Ata, 2014: 71); Kıpçak Türkçesinde *betig/bitig/bitik/bitiv/bitüv* “yazı, kitap mektup” şeklinde geçerken, *bitik* kelimesi ayrıca “kefen” ve “aşk” (Toparlı vd. 2014: 33) anlamlarına gelmektedir. Çağatay Türkçesinde *bitig* “yazı, belge” (Eraslan, 1999: 416); Eski Anadolu Türkçesinde *biti* “kağıt, mektup” (Coşkun, 2015: 399); Türkçe Verintiler Sözlüğü’nde *biçek/biçik/bitig/bitik* “yazı” (Karaağaç, 2008: 110); Derleme Sözlüğü’nde *biti* “azıcık, biraz, son, uç, yazman” ve bazı Anadolu ağızlarında *biti/bitgi/bitik* “yazı” anlamlarıyla kullanılan kelime, tefsirde *biti* şeklinde geçmektedir:

kaçan kuluñ ° ameli **bitileri** neşr olsa (27b/2)

anı kamu yavuzlıkdan saklaya kıyâmetde **bitisi** (30b/10)

6. *bordlacı*: “gebe deve”

Eski Uygur Türkçesinde *botola-* “(deve) doğurmak” (Yıldırım, 2017: 319) fiilinden türeyen kelime, Derleme Sözlüğü’nde *bodlacı/bortlacı/bortlayıcı/botlacı/botlaçı/börtleci* “doğuracak deve” anlamıyla tespit edilmiştir. Tarihi metinlerdeki ve konuyla ilgili yapılan çalışmalardaki kullanımına rastlamadığımız bu kelimeyle ilgili, yaygın bir kullanıma sahip olmadığını söylemek doğru bir tespit olacaktır. Sözcük tefsirde *bordlacı* şeklinde geçmektedir:

bordlacı develeri issileri koyalar (26a/5)

7. burtar- “buruşturmak”

Karahanlı Türkçesinde *burtar*- “yüzünü ekşitmek, çehreyi eğmek ” (Ünlü, 2004: 399); Çağatay Türkçesinde *butrat*- “dağıtmak, savurmak, perişan etmek” (Argunşah, 2014: 303; Karasoy, 1998: 390); Tarama Sözlüğü'nde *burtar*- “buruşmak, surat asmak, yüzünü buruşturmak” anlamlarıyla kullanılmıştır. Tefsirde *burtar*- şeklinde geçmektedir:

diyeler diyü şandı beñzin **burtardı** (21a-8)

8. depren- “hareket etmek, kımıldamak”

İlk olarak Eski Uygur Türkçesinde *tepre*- “hareket etmek” (şen, 2015: 158) fiiliyle tespit ettiğimiz kelime, Karahanlı Türkçesinde *tepren*- “hareket etmek, kımıldamak” (Üşenmez, 2006: 400); Harezmi Türkçesinde *tepren*- “kımıldamak, hareket etmek, sallanmak” (Ata, 2014: 422); Kıpçak Türkçesinde *depre*-/*tebre*-/*tepre*-/*tipre*- “yerinden oynamak, hareket etmek” (Toparlı vd. 59); Çağatay Türkçesinde *tépre*- “sallanmak, hareket etmek” (Argunşah, 2014: 330) ve *tipre*- “kımıldamak, sallanmak, sarsılmak” (Kut, 2003: 157; Eraslan, 1999: 586); Eski Anadolu Türkçesinde *depre*- “kımıldamak” (Coşkun, 2015: 419); Derleme Sözlüğü'nde *tepre*- “yerinden oynamak, kımıldamak” anlamlarıyla kullanılan kelime, tefsirde *depre*- şeklinde geçmektedir:

kaçan gökler götürölse yirinden **depre** (27b/3)

9. dirgir- “diriltmek”

Eski Türkçede *tirgür*- “diriltmek” (Ercilasun, 2016: 715); Eski Uygur Türkçesinde *tirgür*- “diriltmek, canlandırmak” (şen, 2015: 127; Caferoğlu, 1968: 242); Karahanlı Türkçesinde *tirgür*- “diriltmek” (Ünlü, 2004: 684; Üşenmez, 2006: 409); Harezmi Türkçesinde *tirgür*- “diriltmek” (Argunşah vd. 2017: 244); Kıpçak Türkçesinde *tirkir*- “diriltmek, canlandırmak” (Toparlı vd. 2014: 277); Çağatay Türkçesinde *tirgür*- “diriltmek, canlandırmak” (Argunşah, 2014: 331); Eski Anadolu Türkçesinde *dirgir*-/*dirgür*- “diriltmek” (Ahundova, 2012: 879); Tarama Sözlüğü'nde *dirgir*-/*dirgür*-/*dirür*- “diriltmek, ihya etmek” anlamlarıyla kullanılan kelime, tefsirde *dirgir*- şeklinde geçmektedir:

Ta° ālā kāmuyı **dirgire** birbirine güç kılmışlardan dādın (11b/1)

10. dükeli- “bütün, hep, hepsi”

Eski Türkçede *tüketi* “sonuna kadar, tamamıyla, bütünüyle” (Tekin, 2016: 312; Ercilasun, 2016: 720); Eski Uygur Türkçesinde *tükel* “sağ salim, sağlam” (Yıldırım, 2017: 357; şen, 2015: 117); Karahanlı Türkçesinde *tükel* “tam, tamam” (Ercilasun vd. 2014: 908; Arat, 1979: 477; Argunşah vd. 2017: 89); Harezmi Türkçesinde *tükel* “bütün, hep, tamamıyla” (Ata, 2014: 440); Kıpçak Türkçesinde *dükel*/*dükeli*/*tügel*/*tükel* “mükemmel, tam, tamam, tamamı” (Toparlı vd. 2014: 66); Çağatay Türkçesinde *tükel* “tamam, tam” (Ünlü, 2013: 1169); Eski Anadolu Türkçesinde *dükeli* “herkes, hepsi, bütün” (Gölsevin, 2017: 65; Coşkun, 2015: 439); Tarama Sözlüğü'nde *dükel*/*dükeli*/*tükel*/*tükeli* “tam, hepsi, bütün, herkes” anlamlarıyla kullanılan kelime, tefsirde *dükeli* biçimiyle geçmektedir:

imdi ol kıyāmet günü **dükelinüñ** mīkātıdır (5a/9)

bu nesnelerüñ **dükeli** sizüñ maşlaşatunuz (18a/9)

11. dün “gece”

Eski Türkçede *tün* “gece, geceleyin” (Ercilasun, 2016: 720; Tekin, 2016: 312); Eski Uygur Türkçesinde *tün* “gece” (Yıldırım, 2017: 357; Şen, 2015: 91); Karahanlı Türkçesinde *tün* “dün; gece” (Üşenmez, 2006: 426); Harezmi Türkçesinde *tün* “dün; gece” (Sağol, 1993: 955); Kıpçak Türkçesinde *tün/tüne* “dün; gece” (Toparlı vd. 2014: 287); Çağatay Türkçesinde *tün* “dün; gece” (Eraslan, 1999: 590); Eski Anadolu Türkçesinde *dün* “dün; gece” (Ahundova 2015: 894, 895); Tarama Sözlüğü'nde *dün* “gece” anlamlarıyla kullanılan kelime, günümüzde sadece zaman olarak bir önceki günü ifade etmek amacıyla kullanılmaktadır. Eski Türkçeden itibaren tarihi metinlerde sıklıkla kullanılan “gece” anlamı ise, Türkiye Türkçesinde kullanımdan düşmüştür. Tefsirde *dün* kelimesi, “gece” anlamıyla kullanılmıştır:

dün ki kaçan karanı gele şol şubh ki kaçan zahir olup ite (28a/9)

12. ey-/eyd-/eyit-: “demek, söylemek”

Eski Türkçede *ay-/ayıt-/ayt-* “söylemek, demek” (Tekin, 2016: 295); Eski Uygur Türkçesinde *ay-/ayıt-* “söylemek, demek” (Şen, 2015: 103, 171; Yıldırım, 2017: 313); Karahanlı Türkçesinde *ay-/ayıt-/ayt-* “söylemek, demek, ifade etmek” (Üşenmez, 2006: 139); Harezmi Türkçesinde *ay-/ayıt-/ayt-* “demek, söylemek” (Ata, 2014: 35, 37); Kıpçak Türkçesinde *ay-/ayd-/ayıt-/ayt-/eyid-/eyit-/eyt-/iyid-* “demek, söylemek” (Toparlı vd. 2014: 17); Çağatay Türkçesinde *ay-/ayıt-/ayt-* “demek, söylemek” (Eraslan, 1999: 403); Eski Anadolu Türkçesinde *ey-/eyid-/eyit-* “söylemek” (Coşkun, 2015: 451); Tarama Sözlüğü'nde *ayıt-/eyit-* “demek, cevap vermek, işittirmek, duyurmak” anlamlarıyla kullanılmış olan kelime, tefsirde *ey-/eyd-/eyit-* şekliyle sıkça kullanılmıştır:

âhiretde müşâhede bileler ba° zılar *eydiler* (3b/3)

ba° zılar *eyitdiler* ol Cebrâ° ildür didiler (9a/8)

kâfirler *eydeler* iy keşke biz toprak olayduk (11a/10)

eydeler iy keşke bizi dünyâda toñuz şüretinde olayduk (11b/5)

şalla'l-lahü ° aleyhi ve ve sellem *eyitdi* (13a/7)

Tañrı ° azze ve celle *eyitdi* (30a/10)

Übeyy bin Ka° b *eydür* peygamber (30b/7)

13. geñez: “kolay”

Karahanlı Türkçesinde *keñes* “az” (Üşenmez, 2016: 260) ve *keñez/kengez* “sığ, az, hafif, kolay, hafif” (Ercilasun vd. 2014: 703) biçimleriyle geçmektedir. Eski Anadolu Türkçesinde *geñez* “kolay, yumuşak, hoş” (Ahundova, 2012: 983); Tarama Sözlüğü'nde *geñez/geñiz* “kolay” anlamıyla kullanılan kelime, tefsirde *geñez* şekliyle kullanılmıştır

° ibâdet anlara *geñez* kılurlar anlar dört ferîştedür (13b/7)

14. görk: “güzellik, görkem”

Eski Uygur Türkçesinde *körüklüg* “geniş manzaralı” (Tekin, 2016: 304) anlamıyla tespit ettiğimiz sözcük bu dönemde ayrıca *körk* “biçim, güzellik, ihtişam” (Şen, 2015: 120; Yıldırım, 2017: 333) anlamlarıyla da kullanılmıştır. Karahanlı Türkçesinde *körk* “güzellik, süs” (Üşenmez, 2006: 287); Harezmi Türkçesinde *körk* “güzellik” (Ata, 2014: 263); Kıpçak Türkçesinde *görk/körk* “güzellik” (Toparlı, 2014: 87); Çağatay Türkçesinde *körk* “güzellik” (Karasoy, 1998: 521; Eraslan, 1999: 507; Argunşah, 2014: 316); Eski Anadolu Türkçesinde *görk* “güzellik” (Coşkun, 2015: 478; Gülsevin, 2017: 128); Tarama Sözlüğü'nde *görk*

“güzellik, süs, ziynet” anlamlarıyla kullanılmış olan kelime, tefsirde *görk* biçimiyle geçmektedir:

anda ğusül kıılır her ğün nürü *görki* artar andan (9b/4)

15. imdi: “şimdi, řu an”

Eski Türkçede *amti* “şimdi, şimdiki” (Ercilasun, 2016: 649; Tekin, 2016: 294); Eski Uygur Türkçesinde *amti* “şimdi” (şen, 2015: 130, 185; Yıldırım, 2017: 311); Karahanlı Türkçesinde *amti/emdi/imdi* “şimdi” (Ünlü, 2004: 421; Üşenmez, 2006: 230); Harezmi Türkçesinde *émdi* “şimdi” (Ata, 2014: 121); Kıpçak Türkçesinde *emdi/imdi/indi* “şimdi, derhal, hemen” (Toparlı vd. 2014: 72); Çağatay Türkçesinde *émdi* “şimdi” (Eckmann, 2017: 208) ve *imdi* “şimdi” (Karasoy, 1998: 479; Eraslan, 1999: 477; Kut, 2003: 379); Eski Anadolu Türkçesinde *imdi* “şimdi” (Coşkun, 2015: 508); Tarama Sözlüğü'nde *imdi* “artık, şimdi, o halde, hemen” anlamlarıyla kullanılmış olan kelime, tefsirde *imdi* biçimiyle sıkça geçmektedir:

şek yokdur *imdi* ne vech var ki ba° zılar (5a/1)

imdi ol kıyâmet ğünü dükelinüñ mîkâtıdır (5a/9)

kırnaqlar emcekleri *imdi* biter her başda (8b/4)

16. is/issi: “sahip”

Türkçenin Dil Bilgisi adlı kitabında Ğunay Karaaĝaç, -d- (-z-) > -s-: ET *idi* > *iz* > *izi-si* > *issi* “sahibi”; *idi-siz* > *izisiz* > *issiz* > *issiz* “sahipsiz” (Karaaĝaç, 2016: 189) anlamlarını ve kelimenin oluşumuyla ilgili bilgi vermiştir. Eski Türkçede *idi* “sahip, hiç, asla, tamamen” (Tekin, 2016: 300; Ercilasun, 2016: 677); Eski Uygur Türkçesinde *idi/ié/igé* “sahip, Tanrı” (Caferoĝlu, 1968: 91) ve *idi* “hiç” (şen, 2015: 123); Karahanlı Türkçesinde *idi/izi* “sahip, Tanrı” (Üşenmez, 2006: 227; Arat, 1979: 187); Harezmi Türkçesinde *éde/idi* “sahip, Allah” (Ata, 2014: 113); Kıpçak Türkçesinde *idi* “Rab, Allah” (Arat, 2014: 106); Çağatay Türkçesinde *idi/izi* “Rab, Allah” (Ercilasun, 1999: 474) ve *ége/ige* “sahip” (Argunşah, 2014: 306; Karasoy, 1998: 476); Eski Anadolu Türkçesinde *is/issi* “sahip” (Ahundova, 2012: 1128); Türkçe Verintiler Sözlüğü'nde *idi/iye* “sahip” (Karaaĝaç, 2008: 403); Tarama Sözlüğü'nde *is/issi* “sahip” anlamlarıyla kullanılan kelime, tefsirde *is* ve *issi* şeklinde geçmektedir:

tâ andan ĝâfil olmayalar anuñ *issini* unutmayalar (18b/2)

bordlacı develeri *issileri* koyalar (26a/5)

17. iv-: “acele etmek”

Eski Türkçede *eb-* “acele etmek” (Tekin, 2016: 298); Eski Uygur Türkçesinde *ev-* “çevirmek” (şen, 2015: 127); Karahanlı Türkçesinde *ew-* “acele etmek” (Ünlü, 2004: 435); Harezmi Türkçesinde *éw-* “acele etmek” (Ata, 2014: 141); Kıpçak Türkçesinde *ev-/i-/iv-* “acele etmek” (Toparlı vd. 77); Çağatay Türkçesinde *iv-* “acele etmek” (Karasoy, 1998: 486); Eski Anadolu Türkçesinde *iv-* “acele etmek” (Coşkun, 2015: 518) anlamlarıyla kullanılan kelime, Tarama Sözlüğü'nde *iv-/ev-* biçimleriyle geçmektedir. Tefsirde *iv-* şeklinde kullanılmıştır:

ammâ ol kişiler kim saña geldi *ivmek* ile ya° nî (22a/8)

18. kaçan: “ne zaman”

Eski Türkçede *kaçan* “ne zaman” (Tekin, 2016: 301); Eski Uygur Türkçesinde *kaçan* “ne zaman” (şen, 2015: 121); Karahanlı Türkçesinde *kaçan* “ne zaman” (Arat, 1979: 212; Ünlü, 2004: 476); Harezmi Türkçesinde *kaçan* “ne zaman” (Eckmann, 2017: 37), (Ata, 2014: 193);

Kıpçak Türkçesinde *haçan/haşan/kaçan/kaşan* “ne zaman, vakta ki, -dİğİ zaman, -dİğİndA” (Toparlı vd. 2014: 122); Çağatay Türkçesinde *kaçan* “vakta ki, ne zaman, -dİğİ zaman” (Eckmann, 2017: 212; Kut, 2003: 178; Eraslan, 1999: 487; Karasoy, 1998: 491); Eski Anadolu Türkçesinde *kaçan* “ne zaman” (Coşkun, 2015: 519) ve “-dİğİndA, -IncA” (Gülsevin, 2017: 140) anlamlarıyla kullanılan kelime, Tarama Sözlüğü'nde *kaçan/haçan* “ne zaman, ne vakit” şeklinde geçmektedir. Tefsirde *kaçan* kelimesi sıkça kullanılmıştır:

kaçan birisi ölse oğlanları defn iderlerdi (2b/5)

kaçan atalarmuz haşır ola bu deve dağı haşır ola (2b/9)

kaçan kıyâmet günü olsa (9a/11)

kaçan kıyâmet günü gele halk ° arz yirine sürile (18b/3)

kaçan gelse kulağa kıyâmet üni (24b/5)

kaçan gün kara olsa ba° zılar eydürler (25b/10)

kaçan tağlar yirinden kopsa havâda seyr eylese (26a/3)

kaçan kıyâmet olsa davarlar geyikler mecmû° -ı hayvan haşır olalar (26b/1)

kaçan denizler kaynasa od olsa (27a/1)

kaçan bir kişinin kızı doğsa (27a/6)

kaçan kıyâmet günü gelse ol kızcağaza şoralar (27a/8)

kaçan kuluñ ° ameli bitileri neşr olsa (27b/2)

kaçan gökler götürülse yirinden deprense (27b/3)

kaçan tamu ° âşiler-çün kızdırılrsa (27b/4)

19. *kanca*: “nere, nereye”

Eski Uygur Türkçesinde *kança* “nereye” (Şen, 2015: 139; Tekin, 2016: 302; Yıldırım, 2017: 328); Karahanlı Türkçesinde *kança* “ne kadar, nereye, nasıl” (Arat, 1979: 221; Ünlü, 2004: 482; Üşenmez, 2006: 244); Harezmi Türkçesinde *kança* “nereye” (Ata, 2014: 199); Kıpçak Türkçesinde *kança* “nereye” (Toparlı vd. 2014: 125) anlamlarıyla tespit edilen sözcük, Çağatay Türkçesinde nadir kullanılmıştır. Kelime bu dönemde *kança* “kadar, ne kadar” (Uygun, 2019: 389); Eski Anadolu Türkçesiyle alakalı taradığımız metinlerde de *kanca* “nereye” (Türe, 2018: 201) kelimesinin kullanımının azaldığını görmekteyiz. Bu durumda kelimenin Çağatay Türkçesindeki ve Eski Anadolu Türkçesindeki kullanımının daraldığını söylemek doğru bir tespit olacaktır. Ancak genişletilmiş şekli olan *kancaru* kelimesinin Eski Anadolu Türkçesinde “nerede” (Ahundova, 2012: 1165) anlamıyla sıkça kullanıldığını söyleyebiliriz. Tarama Sözlüğü'nde *kanca* “nereye” anlamıyla geçen kelime, tefsirde *kanca* şeklinde geçmektedir:

kanca varursız Kur° ân hükminden ve *kanca* gidersiz (30a/1-2)

20. *karañu*: “karanlık”

Eski Uygur Türkçesinde *karağı* “siyah, kara” ve *karañğıu/karañğıku/karañku* “karanlık” (Caferoğlu, 1968: 168); Karahanlı Türkçesinde *karağı* “kör” ve *karağıu/karañğıku* “karanlık” (Ünlü, 2004: 483); Harezmi Türkçesinde *karañğıu/karañğıku* “karanlık” (Ata, 2014: 201); Kıpçak Türkçesinde *karağı/karañğı/karañğıu/karañğıku/karañu* (Toparlı vd. 2014: 127); Çağatay Türkçesinde *karañğıu/karañğıu* “karanlık” (Eckmann, 2017: 212; Argunşah, 2014: 314; Kut, 2003, 135); Eski Anadolu Türkçesinde *karañu* “karanlık” (Coşkun, 2015: 525); Derleme

Sözlüğü'nde *karanu* “karanlık” anlamında kullanılan sözcük, tefsirde *ķarañu* biçimiyle kullanılmıştır:

ķarañu yaratdı gıceyi çıkardı (17b/9)

21. ķavcılık: “gammazcılık, ispiyonculuk”

Karahanlı Türkçesinde *ķawçı*- “saldırmak, kızmak, birinin üstüne yürümek” (Üşenmez, 2006: 254) fiiliyle tespit edilmiştir. Harezmi Türkçesinde *ķav*-/ *ķaw*- “kovmak, kovalamak, iteklemek” (Ata. 2014: 207); Kıpçak Türkçesinde *ķav*-/ *ķov*- “kovmak, defetmek” (Toparlı, 2014: 132); Çağatay Türkçesinde *ķav*- “kovmak” (Karasoy, 1998: 498; Eraslan, 1999, 492), *ķov*- “kovmak, takip etmek iz sürmek” (Berbercan, 2011: 429) fiillerinin yanı sıra isim şekli olan *ķavğınçı* / *ķavğunçı* “akıncı, yağmacı, kovcu, arkadan çekıştiren” (Rahimi, 2016: 1416); Eski Anadolu Türkçesinde *ķov*- “kovmak” (Tülübaş, 2017: 665) ve *ķav*- şeklinde kullanılan kelime, Derleme Sözlüğü'nde *koğcu* / *kovucu* “dedikoducu, söz getirip götüren, arkadan çekıştiren” anlamıyla geçmektedir. Tefsirde kullanılan *ķavcılık* kelimesi, taranılan kaynaklarda tespit edilememiştir. Kelimeyle ilgili ayrıca ek bir bilgi vermek gerekirse, sözcüğün metnimizde geçen asıl anlamının Osmanlı Türkçesiyle ilgili bir sözlük olan *17. Yüzyıl Türkçesi Ve Söz Varlığı*'nda *ķovcilik* “gammazcılık” (Tulum, 2011: 1141) şeklinde geçtiğini belirtmek doğru olacaktır. Buradan hareketle kelimenin Eski Anadolu Türkçesinde +İlk isimden isim yapma ekini bünyesine henüz yeni aldığını ve asıl kullanım alanının Osmanlı Türkçesi Dönemi olduğunu söyleyebiliriz. Sözcüğün metindeki kullanımı řu şekildedir:

dünyāda *ķavcılık* eylediler kimi řoñuz şüretinde řopa (5b-10)

22. kelecı: “söz, lakırdı”

Divānu Lûgati't-Türk'te Kaşgarlı Mahmut tarafından *keleçü* ‘söz, konuşma’ biçiminde Oğuzca olarak kaydedilmiştir (Atalay, 2013: 297). Orta Asya Türkçesi metinlerinde pek kullanılmaması, o dönemde Oğuzcanın yazı dili olmamasıyla ilgili bir durum olarak değeriendirilebilir (Üşenmez, 2014: 402). Eski Anadolu Türkçesinde *gelecı* “söz, laf, lakırdı” (Ayhan, 2007: 262) ve *kelecı* “söz, özlü söz” (Coşkun, 2015: 530) anlamlarıyla geniş bir kullanım alanı bulmuştur. Tarama Sözlüğü'nde *gelecı* / *kelecı* “söz, lakırdı, sözleşme, anlaşma” anlamlarıyla geçmektedir. Tefsirde *kelecı* şekliyle kullanılmıştır:

içinde yüz *kelecı* ve yalan söz (8b/7)

23. ķırnaķ: “cariye”

Karahanlı Türkçesinde *ķırnaķ* “cariye” (Üşenmez, 2006: 269); Harezmi Türkçesinde kelimenin kullanımı tespit edilememiştir. Kıpçak Türkçesinde *ķırnaķ* “cariye, hizmetçi” (Toparlı, 2014: 145); Çağatay Türkçesinde *ķırnaķ* “cariye, köle kadın” (Rahimi, 2016: 1425); Eski Anadolu Türkçesinde *ķırnağ* / *ķırnaķ* “cariye” (Tülübaş, 2017: 661); Tarama Sözlüğü'nde *ķırnaķ* “cariye, halayık; cimri, pinti; çalımlı” anlamlarıyla kullanılan kelime, tefsirde *ķırnaķ* şeklinde geçmektedir:

ķırnaķlar emcekleri imdi biter her başda berābere (8b/3)

24. ķořıl-: “birleştirilmek”

Eski Uygur Türkçesine *ķořıl*- “bağlamak, karıştırmak, ayırmak” (Caferoğlu, 1968: 184); Karahanlı Türkçesinde *ķořul*- “birleşmek, katılmak, tertip edilmek” (Ünlü, 2004: 538); Harezmi Türkçesinde *ķořul*- “katılmak” (Sağol, 1993: 750); Kıpçak Türkçesinde *ķořıl* / *ķořul*-

“koşulmak, birleşmek, eklenmek” (Toparlı vd. 2014: 155); Çağatay Türkçesinde *koşul-* “iliştirilmek, birleştirilmek” (Eckmann, 2017: 213) ve “katılmak, birleşmek” (Argunşah, 2014: 316); Eski Anadolu Türkçesinde *koşıl-/koşul-* “bağlanmak, birleştirmek, katılmak” (Ahundova, 2012: 1226); Derleme Sözlüğü'nde *koşul-* “katılmak, karışmak, bir işe önderlik etmek, yarışmak” anlamlarına gelen kelime, tefsirde *koşıl-* şeklinde geçmektedir:

ya° nî eyüler eyülerle *koşıla* uçmakda (27a/2)

cehennemde her kiři kendü beñdeřleriyle *koşıla* (27a/5)

25. nite: “nasıl, niçin”

Eski Türkçede *neteg* “nasıl” (Tekin, 2016: 306); Eski Uygur Türkçesinde *neteg* “nasıl” (şen, 2015: 133; Yıldırım, 2017: 339); Karahanlı Türkçesinde *neteg* “nasıl, ne gibi” (Ünlü, 2004: 585); Harezmi Türkçesinde *neteg* “nasıl” (Sağol, 1993: 810; Ata, 2014: 314); Kıpçak Türkçesinde *nete/neteg/nite/nitek/nitü* “nasıl, nice, ne şekilde” (Toparlı, 2014: 200); Çağatay Türkçesinde *neteg/niteg* “nasıl” (Karasoy, 1998: 566; Eraslan, 1999: 542) ve *nitig* “nasıl” (Karasoy, 1998: 571); Eski Anadolu Türkçesinde *nite* “nasıl, niçin” (Coşkun, 2015: 575); Tarama Sözlüğü'nde *nite* “nasıl” anlamına gelen kelime, tefsirde *nite* şeklinde geçmektedir:

bes âdemler ve cinler *nite* dirilmeye dâd hün (26b/9)

26. od: “ateş”

Eski Türkçede *ot* “ateş” (Tekin, 2016: 306; Ercilasun, 2016: 700); Eski Uygur Türkçesinde *ot* “ateş, ot” (Yıldırım, 2017: 341) ve *oot* “ateş” (şen, 2015: 203); Karahanlı Türkçesinde *ot* “ateş, ot” (Üşenmez, 2006: 327); Harezmi Türkçesinde *ot* “ateş, bitki” (Sağol, 1993: 829; Ata, 2014: 332); Kıpçak Türkçesinde *ot* “ateş, ot” (Toparlı vd. 2014: 206); Çağatay Türkçesinde *ot* “ateş” (Karasoy, 1998: 579; Eraslan, 1999: 545; Kut, 2003: 147; Argunşah, 2014: 323); Eski Anadolu Türkçesinde *od* “ateş, cehennem” (Ahundova, 2012: 1375); Tarama Sözlüğü'nde *od/öt* “ateş” anlamına gelen kelime, tefsirde *od* şeklinde geçmektedir:

kaçan deñizler kaynasa *od* olsa (27a/1)

27. sağış: “hesap, sayı”

Eski Uygur Türkçesinde *sağış* “hesap, sayma, rakam, numara” (şen, 2015: 103; Caferoğlu, 1968: 195); Karahanlı Türkçesinde *sağış* “sayma, sayı, hesap” (Ünlü, 2004: 621; Üşenmez, 2006: 348); Harezmi Türkçesinde *sağış* “hesap, sayı, vergi” (Ata, 2014: 359; Aşçı, 2019: 959); Kıpçak Türkçesinde *sağış* “düşünce, kaygı” (Toparlı vd. 2014: 224); Çağatay Türkçesinde *sağış* “hesap, sayı” (Rahimi, 2016: 1470); Eski Anadolu Türkçesinde *sağış* “miktar, sayı, hesap” (Ahundova, 2012: 1452); Derleme Sözlüğü'nde *sağış* “fikir, düşünce” anlamlarıyla tespit edilen kelime, tefsirde *sağış* şeklinde geçmektedir:

dünyānuñ *sağışı* şalalardı řād olalardı (7b/5)

28. sağışla- “saymak”

İlk örneğine Karahanlı Türkçesinde rastladığımız kelime, bu dönemde *sağışla-* “hesap sormak” (Üşenmez, 2006: 348) anlamıyla kullanılmıştır. Harezmi, Kıpçak ve Çağatay Türkçesinde kullanımını tespit edemediğimiz kelime, Eski Anadolu Türkçesinde *sağışla-* “saymak” (Ahundova, 2012: 1453) anlamıyla kullanılmıştır. Tefsirde *sağışla-* şeklinde geçmektedir:

ķamu nesneyi *sağıřladuķ* yazduķ ve bildürdüķ (8a/5)

29. sıkındı “insanın vücut bezlerinden akan su”

Taranılan kaynaklardan hareketle ilk örneğine Çağatay Türkçesinde karşılaştıımız sözcük, Lûgat-ı Etrâkiyye adlı Çağatay sözlüğünde *sıkındı* “usare, öz su” (Rahimi, 2016: 834) anlamlarıyla geçmektedir. Tarihi metinlerdeki kullanımına rastlamadıımız kelime Tarama Sözlüğü’nde *sıkındı* “sıkılarak çıkarılan meyve suyu, usare” anlamlarıyla geçmektedir. Tefsirde görülen *sıkındı* kelimesi, örnekte de anlaşılacağı üzere “usare” yani “insanın vücut bezlerinden akan su” anlamıyla kullanılmıştır:

ķaynar řu dadalar ve řamulıķlarıuñ *sıkındısıu* içeler (7b/11)

30. sin/sinle: “mezar, mezarlık”

Eski Türkçede *sin* “mezar, vücut, ceset” ve *sinleg* “mezarlık” (Tekin, 2016: 308); Eski Uygur Türkçesinde *sin* “mezar” ve *sin* “ bir ölçü birimi” (Caferoğlu, 2968: 204. 206); Karahanlı Türkçesi ile yazılan Dîvânü Lûgati’t-Türk’te *sin* “mezar” (Gülensoy, 2007: 782); Harezmi Türkçesinde *sin* “mezar” (Ata, 2014: 372); Kıpçak Türkçesinde *sin* “mezar” ve *sinle* “mezarlık” (Toparlı, 2014: 237); Çağatay Türkçesinde *sin/sin* “mezar, gömüt” (Rahimi, 2016: 1478); Eski Anadolu Türkçesinde *sin* “mezar” ve *sinle* “mezar, mezarlık” (Ahundova, 2012: 1494); Tarama Sözlüğü’nde *sin/sinne/sinni* “mezar” ve *sinle* “mezarlık” anlamlarıyla verilen kelime, tefsirde de *sin* ve *sinle* biçimleriyle geçmektedir:

iderlerdi *sininüñ* başı ucunda bir deve bağılayı ķorlardı (2b/6)

siz *sinlere* gözden tırı gelesiz (5b/4)

ba° zılar eydür rācife kıyāmetdür rādife *sinleden* ķopmaķdur (14b/4)

biz dünyāda olmaduķ yā *sinlede* meger ikinci ķadar (20a/1)

31. sünük: “kemik”

Eski Türkçede *sünük* “kemik” (Ercilasun, 2013: 107; Ercilasun, 2016: 708), *sünök/sinök* “kemik” (Tekin, 2016: 308) ve *sünüg* “mızrak” (Tekin, 2016: 309; Ercilasun, 2016: 708); Eski Uygur Türkçesinde *sünük* “kemik” (şahin, 2019: 283); Karahanlı Türkçesinde *sünek/süneg/sünük* “kemik” (Üşenmez, 2006: 374, 375); Harezmi Türkçesinde *sünük* “kemik” (Ata, 2014: 384); Kıpçak Türkçesinde *sönük/sövetk/sügük/sümük/sünek/sünük/süveg/süvek/süvük* “kemik” (Toparlı, 2014: 241); Çağatay Türkçesinde *süneg* “kemik; soy, sülale” (Eraslan, 1999: 572; Argunşah, 2014: 327); Eski Anadolu Türkçesinde *sünük* “kemik” (Coşkun, 2015: 624); Tarama Sözlüğü’nde *sünük* “kemik” anlamlarıyla kullanılan kelime, tefsirde *sünük* şekliyle geçmektedir:

sünük oldu meşüge degin cān (23b/1)

32. şamı/şamu: “cehennem”

Soğd kökenli bir kelime olan *tamu*, Eski Türkçede tespit edilememiştir. Eski Uygur Türkçesinde *şamu* “cehennem” (Caferoğlu, 1968: 224; şen, 2015: 185; Yıldırım, 2017: 349); Karahanlı Türkçesinde *tamu/tamuğ/tamuķ* “cehennem” (Üşenmez, 2006: 386); Harezmi Türkçesinde *tamuğ* “cehennem” (Sağol, 1993: 911; Ata, 2014: 402); Kıpçak Türkçesinde *tamu/tamuğ/tamuğ/tamuķ/tamuv* “cehennem” (Toparlı, 2014: 260); Çağatay Türkçesinde *tamuğ/tamuķ* “cehennem” (Rahimi, 2016: 1497); Eski Anadolu Türkçesinde *şamu* “cehennem” (Coşkun, 2015: 632); Tarama Sözlüğü’nde *tama/tamo/tamu/tamuğ* “cehennem” anlamıyla tespit edilen kelime, tefsirde *şamı* ve *şamu* biçiminde geçmektedir. Taranılan kaynaklardan hareketle metinde *şamı* kelimesinin sadece bir bir yerde kullanılması, kendi döneminde ya da daha

önceki dönemlerde *şamı* şeklinde bir yazıma rastlanılmaması, tefsirin yazarı tarafından yapılan bir imla hatası ya da bölgeye ait özel bir kullanım biçimi olarak değerdendirilebilir:

řařķ bāřıldan ayrıla uçmak *şamudan* (5a/5)

anuş şoşınca *şamı* uçmağı zıkr eyledi (6a/7)

ol ki kāřirdür *şamuya* koyalar (6b/2)

duracaķ yiri anuş *şamudur* (19a/3)

şaşan *şamu* ° āřřiler-çün kızdırılşa (27b/4)

33. řamulıķ “cehennemlik”

Eski Uygur Türkçesinde *tamuluğ* “cehennemlik” (Caferoğlu, 1968: 224); Karahanlı Türkçesinde *tamuluk* “cehennemlik” (Ünlü, 2004: 651); Harezmi Türkçesinde *tamugluğ/tamugluk* “cehennemlik, cehenneme girecek olan” (Ata, 2014: 402; Aşşı, 2019: 272); Kıpçak Türkçesinde *şamuglı* “cehennemlik, cehenneme girecek olan” (Toparlı, 2014: 261); Çağatay Türkçesinde kullanımı tespit edilememiştir. Eski Anadolu Türkçesinde *şamulığ/řamulıķ* “cehennemlik” (Coşkun, 2015: 633); Tarama Sözlüğü'nde *tamuluk* “cehennemlik” anlamıyla kullanılan kelime, tefsirde *řamulıķ* biçiminde geçmektedir:

şaynar řu dadalar ve *řamulıķlaruř* sıķındısını içeler (7b/10)

uçmaķlığı uçmağa süreler *řamulıķları* şamuya süreler (18b/7)

34. şolun-: “Güneş batmak, (Ay) dolunay durumuna gelmek”

İlk olarak Dıvānū Lūgati't-Türk'te *şolun-* “güneş batmak” (Gülensoy, 2007: 907) ve “dolmak” (Akar, 2015: 82) anlamlarıyla geçen fiil, Kıpçak Türkçesinde *dolun-/şolun-* “(Ay, Güneř) batmak” (Toparlı, 2014: 64) şeklinde kullanılmıştır. Kelimenin Harezmi ve Çağatay Türkçesindeki kullanımı tespit edilememiştir. Eski Anadolu Türkçesinde *şolın-/şolın-* “(Ay) dolunay durumuna gelmek” (Ahundova, 2012: 1606); Tarama Sözlüğü'nde *dolunmak/şolunmak* “bedir haline gelmek” ve *tulunmak/tulunmak* “kaybolmak, görünmez hale gelmek; batmak” anlamlarına gelen kelimenin, taranılan kaynaklarda fiil şeklinden ziyade isim olarak (ayın on dördü) kullanımının ön planda olduğı, fiil olarak kullanımının ise yaygın olmadığı görölmektedir. Kelime tefsirde *şolun-* şeklinde geçmektedir.

anuř içün dirler kim kendüzin görünmes *şolunur* aña ki (28a/5)

35. uçmağ/uçmaķ: “cennet”

Eski Türkçede *uç-* “(bu dünyadan) göçüp gitmek, ölmek” (Tekin, 2016: 312) fiil şekliyle görölen sözcük, ilk olarak Eski Uygur Türkçesi metinlerinde *uçmaķ* “uzman, bilirkışı; doruk, uç, zirve; sonsuz, uçsuz bucaksız” (Caferoğlu, 1968: 262) anlamlarıyla kullanılmıştır. Taradığımız kaynaklardan hareketle kelime, Karahanlı Türkçesinden itibaren tarihi metinlerde yaygın bir şekilde kullanılan anlamını kazanmıştır. Bu kullanımda dikkat edilmesi gereken asıl nokta, ilk Müslüman Türk devleti olan Karahanlılardır. Bu nedenle de kelime özellikle Karahanlı Türkçesinden itibaren “cennet” anlamını ifade edecek şekilde kullanılmaya başlamıştır. Karahanlı Türkçesinde *uçmağ/uçmağ/uçmaķ/uçtmaķ* “cennet” (Üşenmez, 2006: 431); Harezmi Türkçesinde *uçmağ/uçtmağ/uçtmağ/uçtmağ* “cennet” (Ata, 2014: 444); Kıpçak Türkçesinde *uçmaķ* “cennet” (Toparlı, 2014: 291); Çağatay Türkçesinde *uçmağ/uçtmağ* “cennet” (Argunşah, 2014: 331), *uçmaķ* “cennet” (Kut, 2003: 229) ve *uçmağ* “cennet” (Eraslan, 1999: 595); Eski Anadolu Türkçesinde *uçmaķ* “cennet” (Coşkun, 2015: 643); Tarama

Sözlüğü'nde *uçmağ/uçmah/uçmak* “cennet” anlamına gelen kelime, tefsirde *uçmağ/uçmak* şeklinde geçmektedir:

cehennemlik işlerden sakınalar *uçmak*° amelin taleb ideler (6a/9)

ol ki mü° mindür *uçmağa* koyalar (6b/1)

andan artuğ *uçmağa* yol yokdur (6b/3)

eger *uçmak* ehli bilelerdi cennetde dünyā sağışı kadar alalardı (7b/6)

uçmakda büstānlar vardır ve üzümler vardır (8b/2)

andan fermān gele *uçmağa* vargıl diyü derecesi çok ola (20a/10)

eyüler eyülerle oşıla *uçmakda* (27a/2)

avliyle daı hazene-i cennet *uçmak* apusın açıvirdi (29a/5)

36. *uçmaklığ*: “cennetlik”

Karahanlı Türkçesinde *uşmaçı* “cennet ehli” (Ünlü, 2004: 707) anlamıyla +ı isimden isim yapma eki almış biçimiyle tespit edilmiştir. Harezmi Türkçesinde *uşmalığ/uşmalık* “cennetlik” (Arat, 2014: 445); Kıpçak Türkçesinde *uçmaklı* şeklinde “cennetli, cennette bulunan” (Toparlı vd. 2014: 291); ağatay Türkçesindeki kullanımını tespit edilememiştir. Eski Anadolu Türkçesinde *uçmaklığ/uçmaklık* “cennetlik” (Coşkun, 2015: 644) anlamıyla kullanılmıştır. Tefsirde *uçmaklığ* şeklinde geçmiştir:

uçmaklığı uçmağa süreler amulıkları amuya süreler (18b/7)

37. *uşan*:- “parçalanmak, kırılmak”

Eski Uygur Türkçesinde *uşan*- “inanmak, itimad etmek” (Caferoğlu, 1968: 269); Karahanlı Türkçesinde *uşan*- “ufalmak, parçalanmak, kırılıp ufalanmak” (Üşenmez, 2006: 437); Harezmi Türkçesinde *uşan*- “kırılmak” (Ata, 2014: 449); Kıpçak Türkçesinde *uşan*-/*uvan*- “ufanmak, küçük parçalara bölünmek” (Toparlı vd. 294); ağatay Türkçesinde *uşan*- “uyuşmak, keeleşmek, hareketsiz olmak” (Rahimi, 2016: 1533); Eski Anadolu Türkçesinde *uşan*- “parçalanmak, kırılmak” (Ahundova, 2012: 1631); Tarama Sözlüğü'nde *uşanmak* “kırılmak, parçalanmak, ufanmak, dağılmak, kopmak, toz hāline gelmek” anlamlarıyla geçmektedir. Tefsirde *uşan*- şeklinde kullanılmıştır:

nitekim afes *uşanup* içindeki uş řāzılığ-ıla ıkdığı gibi (12b/6)

38. *ür*:- “üfürmek, üflemek”

Eski Uygur Türkçesinde *ür*- “kabarmak, üfürüp şişirmek, üflemek; havlamak” (Caferoğlu, 1968: 273); Karahanlı Türkçesinde *ür*- “havlamak; üflemek” (Üşenmez, 2006: 437); Harezmi Türkçesinde *ür*- “üfürmek, üflemek; seçmek” (Sağol, 1993: 971); Kıpçak Türkçesinde *ür*- “üflemek; havlamak; bitmek” (Toparlı vd. 2014: 298); ağatay Türkçesinde *hür*-/*ür*- “üflemek, havlamak” (Gülensoy, 2007: 992; Rahimi, 2016: 1536); Eski Anadolu Türkçesinde *ür*- “bağırmak” (Coşkun, 2015: 651) ve “üflemek” (Ayhan, 2007: 310); Tarama Sözlüğü'nde *ür*-/*üvür*- “üfürmek, üflemek; seçmek, ayırmak” anlamlarıyla kullanılan kelime, tefsirde *ür*- şekliyle geçmektedir:

o gündür ki İsrāfil şür *üre* (5a/3)

evvelki *ürmekde* mecmū° -ı alk ölür (14a/11)

39. *üril*:- “üfürölmek, üflenmek”

Orta Türkçede *ürül-* “şışmek, kabarmak, üflenmek, şışirilmek” (Gülensoy, 2007: 996) şeklinde geçmektedir. İlk olarak Karahanlı Türkçesi ile yazılan Dîvânü Lûgati't-Türk'te *ürülgen* şeklinde “her zaman şişen, kabaran” (Gülensoy, 2007: 996) anlamıyla kullanılmıştır. Harezmi Türkçesinde *ürül-* “üflenmek, üfürölmek” (Sağol, 1993: 982; Ata, 2014: 456) şeklinde geçen kelimenin, Kıpçak ve Çağatay Türkçesinde kullanımları tespit edilememiştir. Eski Anadolu Türkçesinde *üril-* ve *üröl-* “üfürölmek, üflenmek” (Ayhan, 2007, 310); Tarama Sözlüğü'nde *üröl-* “üfürölmek, üflenmek, şışirilmek” anlamlarıyla geçen kelime, tefsirde *üril-* şeklinde kullanılmıştır:

şür *ürile* o şür üninden her nesne ditreye (13b/8)

40. üzöl-: “kesilmek, uzaklaşmak”

Eski Türkçede *üzöl-* “bir şeyi gerip çekerek gevşetmek, sürterek aşındırmak” (Gülensoy, 2007: 1008); Eski Uygur Türkçesinde *üzöl-* “kesilmek” (şen, 2015: 125); Karahanlı Türkçesinde *üzöl-* “kesilmek, kırılmak, parçalanmak” (Üşenmez, 2006: 446); Harezmi Türkçesinde *üzöl-* “kopmak” (Ata, 2014: 457); Kıpçak Türkçesinde *üzöl-* “kesilmek, kırılmak, parçalanmak” (Toparlı, 2014: 299); Çağatay Türkçesinde *üzöl-* “kopmak, kırılmak” (Uygun, 2019: 536); Eski Anadolu Türkçesinde *üzöl-* “üzölmek, sıkılmak” (Ahundova, 2012: 1643) ve “kesilmek”; Tarama Sözlüğü'nde *üzöl-* “kopmak, koparılmak, kırılmak, kopup dağılmak, bozulmak, kesilmek, sökülme, uzaklaşmak; yüzölmek; alakayı kesmek; iyileşmeye yüz tuttuğı hâlde yeniden hastalanmak” anlamlarıyla kullanılan *üzöl-* fiili, tefsirde “kesilmek, uzaklaşmak” anlamıyla geçmiştir.

kaçan gelse kulağa kıyâmet üni kesilmedin ve *üzölmedin* (24b/6)

41. yavuz: “kötü, fena”

Eski Türkçede *yabız* “kötü, perişan” (Tekin, 2016: 313; Ercilasun, 2016: 725); Eski Uygur Türkçesinde *yavız/yavuz* “kötü, fena” (Yıldırım, 2017: 366); Karahanlı Türkçesinde *yafuz/ya'uz/yavız/yawuz* “kötü kişi; günah, hata, kusur; kötü, kötölük” (Üşenmez, 2006: 450); Harezmi Türkçesinde *yawuz* “kötü, fena” (Ata, 2014: 476); Kıpçak Türkçesinde *yavuz* “kötü, fena, vahşi” (Toparlı, 2014: 316); Çağatay Türkçesinde *yawuz* “kötü, fena” (Berbercan, 2011: 575) ve *yavuz* “klavuz; kötü, yaman, alçak” (Rahimi, 2016: 1183); Eski Anadolu Türkçesinde *yavuz* “kötü, azgın, yaman, kötölük” (Coşkun, 2015: 672); Derleme Sözlüğü'nde *yavız/yaviz/yavuz* “iyi, güzel huylu; yiğit, mert; eliaçık; becerikli, çalışkan; sert, keskin, yabani; ısırgan [köpek için]” anlamlarında kullanılmıştır. Eski Türkçeden itibaren kelimeye yüklenen anlamları göz önünde bulundurduğumuzda, başlangıçta olumsuz anlamda kullanılan *yavuz* kelimesinin Türkiye Türkçesinde olumlu bir ifade kazandığını ve olumsuzluk belirtmek amacıyla kullanılan anlamının kaybolduğunu görmekteyiz. Tefsirde *yavuz* “kötü” anlamıyla yer almıştır:

eyüler eyülerle şoşıla uçmağda ya° nî şâlihlerle ola *yavuzlar yavuzlarla* (27a/3)

42. yavuzluk “kötölük, fenalık”

İlk örneğine Karahanlı Türkçesinde rastlanan kelime, bu dönemde *yawuzluk* “kötölük, hayasızlık, musibet” (Üşenmez, 2006: 465) anlamlarıyla kullanılmıştır. Harezmi Türkçesinde *yawuzluk* “kötölük” (Sağol, 1993: 1017); Kıpçak Türkçesinde *yavuzluk* “kötölük, fenalık” (Toparlı vd. 2014: 316); Çağatay Türkçesinde kullanımı tespit edilememiştir. Eski Anadolu

Türkçesinde *yavuzlık* “kötülük” (Coşun, 2015: 672); Tarama Sözlüğü'nde *yavuzluk* “fenalık; huysuzluk; azgınlık; sertlik, keskinlik, haşınlık” anlamlarıyla kullanılan kelime, tefsirde *yavuzlık* şeklinde geçmektedir:

anı kamu *yavuzlıkdan* saklaya kıyâmetde bitisi sağ eline gele (30b/10)

43. yıldıra-: “parlamak, ışık saçmak”

İlk olarak Eski Uygur Türkçesinde *yaltır-/yaltıra-/yaltrıd-/yaltrıt-/yaltur-/yiltıra-* “parlamak” (Caferoğlu, 1968: 283) anlamıyla kullanılmıştır. Karahanlı Türkçesinde *yıldıra-* “parlamak” (Eker, 2015: 1210) ve *yaltur-* “ateşi alevlendirmek” (Üşenmez, 2006: 454); Harezmi Türkçesinde *yaltır-/yaltıra-/yaltrı-/yiltıra-* “parlamak, aydınlanmak, aydınlatmak” (Aşçı, 2019: 802); Kıpçak Türkçesinde *yıltra-* “parlamak” (Ünal, 2010: 315); Çağatay Türkçesinde *yaldıramak/yaldırmak* “parlamak, parıldamak, ışıldamak, yaldıramak” (Rahimi, 2016: 1542); Eski Anadolu Türkçesinde *yıldıra-/ıldıra-* “parlamak” (Gülensoy, 2007: 1138); Tarama Sözlüğü'nde *ıldıra-/yaldıra-/yıldıra-/yıldura-* “parıldamak, ışıldamak, ışık oynaşmak” anlamlarıyla kullanılan kelime, tefsirde *yıldıra-* şeklinde geçmektedir:

nice yüzler ol günde *yıldırar* (25a/6)

3. SONUÇ

Dil; bir ulusun sürekliliğini sağlayan, onu bir arada tutan önemli bir unsurdur. Asırlar boyunca konuşulagelen Türkçe, elbette bu süreç içerisinde kelime hazinesi bakımından da gelişme göstermiştir. Meydana gelen bu gelişmeler neticesinde de pek çok kelime günümüze ulaşmadan yerini başka kelimelere devretmiştir.

15. yüzyıl Eski Anadolu Türkçesi Dönemi'nde yazılmış olan Türkçe Amme Cüzü Tefsiri'nde; 22 isim, 15 fiil, 3 sıfat, 5 zarf ve 6 edat olmak üzere toplamda 51 arkaik sözcük tespit ettik. Tefsirin yazıldığı yüzyıl göz önüne alınırsa bu dönem, Anadolu'ya Türk göçünün hızla arttığı bir zaman dilimidir. Moğol istilaları sonucunda Orta Asya'dan başlayarak Anadolu'ya kadar ilerleyen bu göçle birlikte bölgede Türkçe konuşulma oranı arttığı gibi, meydana getirilen eserlerde de büyük oranda Türkçe kelimeler kullanılmıştır. Bunun sonucu olarak da metinde Eski Türkçe Dönemi'ne ait pek çok arkaik sözcük tespit edilmiştir.

Tespit ettiğimiz arkaik sözcükler, Türk dilinin geçmişten bugüne geçirdiği değişimi göstermek açısından önemli bir yere sahiptir. Yapmış olduğumuz çalışmanın, bu konuyla ilgili yapılacak olan araştırmalara ışık tutacağını umut ediyoruz.

RESULT

Language, it is an important element that ensures the continuity of a nation and keeps it together. Turkish spoken for centuries, of course, improved in terms of vocabulary in this process. As a result of these developments, many words have been replaced by other words before reaching the present day.

In the Commentary Turkish Amme Juz, which written in the 15th century Old Anatolian Turkish Period we identified a total of 51 archaic words, including 22 nouns, 15 verbs, 3 adjectives, 5 adverbs and 6 preposition. Considering the century in which the commentary was written, this period is a period in which the migration of Turkey to Anatolia increased rapidly. As a result of Mongolian invasions, starting from Middle Asia to Anatolia, this migration has increased the rate of Turkish spoken in the region and Turkish words have been widely used in the works created. As a result, many archaic words belonging to the Old Turkis Period were identified in the text.

The archaic words that we have determined have an important place in terms of showing the change of Turkish language from past to present. We hope that this study we have done will shed light on the work to be done in this field.

EK: Türkçe Amme Cüzü Tefsiri'nde Tespit Edilen Arkaik Sözcükler ve Türleri

	İsimler	Fiiller	Sıfatlar	Zarflar	Edatlar
1	biti	burtar-	bay	dün	artuğ
2	bordlacı	depren-	geñez	imdi	ayruğ
3	dükeli	dirgir-	yavuz	kaçan	bile
4	görk	ey-		kanca	bilen
5	is	eyd-		nite	birile
6	issi	eyit-			birle
7	ķarañu	iv-			
8	ķavcılık	ķořıl-			
9	keleci	sağısıla-			
10	ķırnağ	tolun-			
11	od	uşan-			
12	sağıs	ür-			
13	sıkındı	üril-			
14	sin	üzül-			
15	sinle	yıldıra-			
16	süñük				
17	ķamı				
18	ķamu				
19	ķamulık				
20	uçmak				
21	uçmaklık				
22	yavuzlık				

KAYNAKLAR

- Ahundova, Sevinç (2012), Eski Anadolu Türkçesi Alanında Yapılmış Olan Kur'an Tercümesi Cevâhirü'l Asdâf Üzerine Dil İncelemesi, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili Ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı Yeni Türk Dili Bilim Dalı, Doktora Tezi, Danışman: Prof. Dr. Mustafa Özkan.
- Akar, Güler (2015), Karahanlı Türkçesiyle Yazılmış Kur'an Tercümesi (Tiem 73) Üzerine Bir Dil İncelemesi, Kayseri: Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili Ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı Eski Türk Dili Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Prof. Dr. Galip Güner.
- Arat, Reşit Rahmeti (1979), Kutadgu Bilig III İndeks, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara.
- Argunşah, Mustafa (2014), Çağatay Türkçesi, Kesit Yayınları, 3. Baskı, İstanbul
- Argunşah, M.; Yüksekaya, G. S. (2017), Karahanlı Harezmi Kıpçak Dersleri, Kesit Yayınları, Ankara.

- Aşçı, Menşure (2019), Harezmi Türkçesinde Söz Yapımı, Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili Ve Edebiyatı Anabilim Dalı Türk Dili Bilim Dalı, Doktora Tezi, Danışman: Prof. Dr. Fatma Özkan.
- Ata, Aysu (2014), Nehcü'l-Feradis Dizin-Sözlük, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- Atalay, Besim (2013), Divanü Lugat-İt-Türk Tercümesi C. I, II, III, IV, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- Ayhan, Vefa (2007), Eski Anadolu Türkçesiyle Yazılmış Satır Altı Kur'an Tercümesi (Gramer-Metin-Sözlük) (245b-320a), Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili Ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı Türk Dili Ve Edebiyatı Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Prof. Dr. Bilal Yücel.
- Berbercan, Mehmet Turgut (2011), Çağatayca Gülistan Tercümesi (Gramer-Metin-Dizin), İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili Ve Edebiyatı Anabilim Dalı Eski Türk Dili Bilim Dalı, Doktora Tezi, Danışman: Yrd. Doç. Dr. Özcan Tabaklar.
- Birişik, Abdülhamit (2011), Tefsir, TDV İslâm Ansiklopedisi, s. 285
- Caferoğlu, Ahmet (1968), Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- Coşkun, Nilay (2015), Eski Anadolu Türkçesinde Yazılmış Bir Kitâb-ı Güzide (İnceleme-Metin-Dizin), Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Yrd. Doç. Dr. Hatice Eminoğlu.
- Çavdar, Yıldırar (2018), Beylikler Dönemine Ait Bir Tebâreke Suresi Tefsirinde Eski (Arkaik) Sözcükler, Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi, Yıl: 6, S. 6, Nisan 2018, s. 209-224
- Eckmann, Janos (2017), Çağatayca El Kitabı (Çev. Günay Karaağaç), Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara
- Eckmann, Janos (2017), Harezmi, Kıpçak Ve Çağatay Türkçesi Üzerine Araştırmalar, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- Eker, Özge (2015), Kutadgu Bilig Dizini, Niğde: Niğde Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili Ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Doç. Dr. Abdullah Kök.
- Ekşioğlu, Serap (2015), Şeyhî Divanı'nda Arkaik Sözcükler, The Journal of Academic Social Science, Yıl: 3, S.15, Eylül 2015, s. 378-387
- Eraslan, Kemal (1999), Mevlâna Sekkâkî Divanı, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara
- Ercilasun, Ahmet B.; Akkoyunlu, Ziyat (2014), Dîvânü Lügâti't-Türk (Giriş-Metin-Çeviri-Notlar-Dizin), Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- Ercilasun, Ahmet Bican (2016), Türk Kağnılığı ve Türk Bengü Taşları, Dergah Yayınları, 1. Baskı, İstanbul.

- Gülensoy, Tuncer (2007), Türkiye Türkçesindeki Türkçe Sözcüklerin Köken Bilgisi Sözlüğü, C. I-II, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- Gülsevin, Gürer (2017), Eski Anadolu Türkçesinde Ekler, Türk Dil Kurumu Yayınları, 4. Baskı, Ankara.
- Gülsevin, Gürer (2015), Arkaik-Periferik Kavramı ve Bu Kavramın Tarihî Batı Rumeli Türkçesi Ağızlarının Tespitindeki Önemi, The Journal of Academic Social Science Studies, 32/3, s. 1-12.
- Güneş, İsmail (2018), Ahmed-İ Dâî Divanı'nda Eskiçil Öğeler, Hikmet-Akademik Edebiyat Dergisi, Yıl: 4, S. 8, Nisan 2018, s. 129-143
- Hamilton, J. R. (1998), İyi ve Kötü Prens Öyküsü (Çev. Vedat Köken), Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- Hengirmen, Mehmet (2009), Dilbilgisi ve Dilbilim Terimleri Sözlüğü, Engin Yayınları, Ankara.
- Kanar, Mehmet (2011), Eski Anadolu Türkçesi Sözlüğü, Say Yayınları, İstanbul.
- Karaağaç, Günay (2008), Türkçe Verintiler Sözlüğü, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- Karaağaç, Günay (2016), Türkçenin Dil Bilgisi, Akçağ Yayınları, 3. Baskı, Ankara.
- Karasoy, Yakup (1998), Şiban Han Dîvânı (İnceleme-Metin-Dizin-Tıpkıbasım), Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- Korkmaz, Zeynep (1992), Gramer Terimleri Sözlüğü, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- Korkmaz, Zeynep (2014), Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi, Türk Dil Kurumu Yayınları, 4. baskı, Ankara.
- Kut, Günay (2003), Garaibü's-Sıgar (İnceleme-Karşılaştırmalı Metin), Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- Ölker, Perihan (2008), Beylikler Dönemi Bir Mülk Suresi (Tebâreke) Tefsiri Üzerinde Dil İncelemesi, Konya, Türkiyat Araştırmaları Dergisi, S. 24, s. 165-176
- Rahimi, Farhad (2016), Fethali Kaçar'ın Çağatay Türkçesi Sözlüğü, Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili Ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı Türk Dili Bilim Dalı, Doktora Tezi, Danışman: Prof. Dr. Yakup Karasoy.
- Sağol, Güliden (1993), Harezem Türkçesi Satır Arası Kur'an Tercümesi (Giriş-Metin-Sözlük), İstanbul: Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türk Dili Ve Edebiyatı Bölümü Türk Dili Anabilim Dalı, Doktora Tezi, Danışman: Prof. Dr. Emine Gürsoy Naskalı.
- Şahin, Can Cüneyt (2019), Eski Uygur Türkçesi Söz Varlığı, Kırıkkale: Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili Ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Doktora Tezi, Danışman: Prof. Dr. Bilgehan Atsız Gökdağ.
- Şen, Serkan (2015), Eski Uygur Türkçesi Dersleri, Kesit Yayınları, 1. Baskı, İstanbul.

- Tekin, Talat (2016), Orhon Türkçesi Grameri, Türk Dil Kurumu Yayınları, 1. Baskı, Ankara.
- Temiz, Döndü Nur (2018), Hamedanlı Hacı'nın Tercüme-i Tefsir-i Yakub-ı Çerhî (İnceleme-Metin-Dizin) (2a-45b), Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Perihan Ölker
- Toparlı, R.; Vural H.; Karaatlı R. (2014), Kıpçak Türkçesi Sözlüğü, Türk Dil Kurumu Yayınları, 3. Baskı, Ankara.
- Tulum, Mertol (2011), 17. Yüzyıl Türkçesi Ve Söz Varlığı, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- Tülübaş, Tuba (2017), Hüsrev Ü Şirin (Metin-Dil Özellikleri-Gramatikal Dizin), Muğla: Sıtkı Koçman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dil Ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Prof. Dr. Ali Akar.
- Türe, Edibe Kübra Yılmaz (2018), Eski Anadolu Türkçesi Dönemine Ait Satır Arası Bir Kruan Tercümesi Üzerine Dil İncelemesi (Giriş-İnceleme-Metin-Sözlük), İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili Ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Doç. Dr. Ahmet Naim Çiçekler.
- Türk Dil Kurumu (2011), Türkçe Sözlük, Türk Dil Kurumu Yayınları, 11. Baskı, Ankara.
- Türk Dil Kurumu (2020), Güncel Türkçe Sözlük, <https://sozluk.gov.tr/>, Erişim Tarihi: Ocak 2020
- Uygun, Muhsin (2019), Çağatay Türkçesiyle Yazılmış Kâbûs-Nâme Tercümesi (İnceleme-Transkripsiyonlu Metin-Dizin-Ekler Dizini), Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili Ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı Türk Dili Ve Edebiyatı Bilim Dalı, Doktora Tezi, Danışman: Prof. Dr. Mustafa Tokar.
- Ünal, Orçun (2010), Kodeks Kumanikus 1A-55A (Giriş-Metin-Dizin), İstanbul: Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili Ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı Eski Türk Dili Programı, Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Prof. Dr. Gülşen Seyhan Alışık.
- Ünlü, Suat (2004), Karahanlı Türkçesi Satır-Arası Kur'an Tercümesi (Giriş-Metin-İnceleme-Analitik Dizin), Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Danışman: Prof. Dr. Sema Barutçu Özönder.
- Ünlü, Suat (2013), Çağatay Türkçesi Sözlüğü, Eğitim Kitabevi, Konya.
- Üşenmez, Emek (2006), Karahanlı Türkçesi Sözlüğü, Kütahya: Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili Ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Yrd. Doç. Dr. Bilâl Aktan.
- Üşenmez, Emek (2014), Eski Anadolu Türkçesinde Arkaik (Eski) Ögeler, Akademik Kitaplar, İstanbul.

Üşenmez, Emek (2014), XVI. Yüzyıl Doğu Türkçesi İle Yazılmış Bir Kuran Tefsiri: Tercüme-i Tefsir-i Yakub-ı Çerhi, Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi, Cilt: 3, Ocak 2014, S. 1, s. 167-190

Vardar, Berke (2007), Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü, Multilingual Yabancı Dil Yayınları, 2. Baskı, İstanbul.

Yıldırım, Fikret (2017), İrk Bitig ve Orhon Yazılı Metinlerin Dili, Türk Dil Kurumu Yayınları, 1. Baskı, Ankara.

KISALTMALAR

bk.: bakınız

çev.: çeviren

ed.: edebiyat

S.: Sayı

s.: sayfa